

Az olvasók társadalmi rétegződésének vizsgálata a könyvtáraknál

I.

Az utóbbi időben a statisztikát egyre szélesebb körben alkalmazzák a könyvtármunkában. Néhány évvel ezelőtt csak a legnagyobb könyvtárak működéséről állottak rendelkezésre részletesebb adatok. Ezzel szemben ma már a tanácsi könyvtárak nagy részénél — le, egészen az önálló népkönyvtárakig — adatok vannak az állomány alakulására mellett az olvasók foglalkozás szerinti megoszlásáról, a kölcsönzött könyvek műfaji bontásáról stb.

Hibba azonban, hogy a könyvtárosok nagy része nem használja fel eléggé munkájában a statisztika nyújtotta lehetőségeket. Ennek oka főleg a kellő szakismeret hiánya.

Az alábbiakban a Központi Statisztikai Hivatal adatainak felhasználásával két könyvtár — az ajkai és a hajdúhadházi önálló községi könyvtárak — működésének jellemző adatait mutatjuk be. Az adatok csoportosítása és az azokhoz fűzött elemzés útmutatásul szolgálhat más könyvtárak adatainak megfelelő értékeléséhez.

Az ajkai önálló népkönyvtár munkája

Ajka községben 1954 március végéig az ajkai Bauxit Vállalat üzemi könyvtára volt a legjelentősebb, amely a vállalat dolgozói mellett a lakosságot is ellátta olvasmánnyal. 1954 novemberében az állomány 2760 kötet volt, a beiratkozott olvasók száma elérte a 400-at.

Az önálló községi könyvtár 1954 április 1-én kezdte el működését. Állománya 1954. november hónapban 1428 kötet volt. Olvasóinak száma 1954 májusától az említett időpontig 264-ről 463-ra — 75 százalékkal — növekedett, míg a kölcsönzések száma november hónapban 1063 kötet volt.

A könyvek kihasználtsága az önálló községi könyvtárban sokkal magasabb, mint az üzemi könyvtárban. Az egy kötetre jutó havi kölcsönzés 1954 novemberében 0,74, az utóbbinál 0,36. Ez azt jelenti, hogy a községi könyvtár állományának mintegy háromnegyedét ki-kölcsönözték, ugyanakkor az üzemi

könyvtár állományának közel kétharmada kihasználatlan volt.

Az önálló népkönyvtár forgalmának kedvező alakulása részben az állomány megfelelőbb összetételének, de nem utolsósorban a falusi könyvtár jobb propagandamunkájának köszönhető. Az üzemi könyvtár állományának fele politikai mű, a szépirodalom az állománynak mindössze 40 százaléka (a magyar irodalom annak csak negyede), az ifjúsági és ismeretterjesztő művek száma az egésznek 5,5 százaléka. Ugyanakkor a községi könyvtár több szépirodalmi és ifjúsági könyvvel rendelkezik, bár az összetétel itt sem a legmegfelelőbb.

Az 1949-es népszámlálás adatai szerint a község lakosságának 11 százaléka a mezőgazdaságból élt, 74 százaléka az iparban volt foglalkoztatva. A község lélekszáma 4448.

*Az ajkai népkönyvtár olvasóinak foglalkozás szerinti megoszlása
(1954 november)*

Foglalkozási csoport	Olvasók megoszlása	
	számszerint	százalékban
Munkás	50	10,8
Dolgozó paraszt	—	—
Értelmiségi	22	4,8
Tanuló, ipari tanuló ...	325	70,2
Háztartásbeli	32	6,9
Alkalmazott és egyéb ..	34	7,3
Összesen	463	100,0

Az olvasók közül messze kiemelkedik a tanuló, ipari tanuló csoport, amelynek magas létszáma — ha nem is ilyen arányokban — országosan is jellemző. A magyarázat az, hogy a könyvtár első sorban a legkönnyebben szervezhető gyermekeket kapcsolta be olvasótáborába. Ezzel szemben elhanyagolta általában a felnőttek, ezen belül különösen a dolgozó parasztok szervezését. Nem kielégítő a munkások és értelmiségiek bevonása sem. Természetes, hogy az olvasók toborzását e csoportoknál fokozni kell.

Ha figyelembe vesszük, hogy Ajkán üzemi könyvtár is működik, a lakosság részvétele az olvasásban nem rossz.

*Az ajkai önálló könyvtár kölcsönzésének megoszlása műfaj és az olvasók foglalkozása szerint
(1954 november)*

Foglalkozási csoport	Politikai	Tudományos szak- és ismeretterjesztő	Szépirodalmi	Ifjúsági	Összesen
	műfajú kölcsönzött könyvek száma				
Munkás	4	20	78	120	162
Dolgozó paraszt	—	—	—	—	—
Értelemiségi	1	4	24	2	31
Tanuló, ipari tanuló	9	82	189	51,5	795
Háztartásbeli	—	5	43	19	67
Alkalmazott és egyéb ..	—	2	37	9	48
Összesen	14	113	371	665	1103

S z á z a l é k b a n

Munkás	3,3	16,4	63,9	16,4	100,0
Dolgozó paraszt	—	—	—	—	—
Értelemiségi	3,2	12,9	77,4	6,5	100,0
Tanuló, ipari tanuló ...	1,1	10,3	23,8	64,8	100,0
Háztartásbeli	—	7,5	64,2	28,3	100,0
Alkalmazott és egyéb ..	—	4,1	77,1	18,8	100,0
Összesen	1,3	10,6	34,9	53,2	100,0

Vonjuk le a táblázat néhány tanulságát: Szembetűnő, hogy a politikai művek forgalma rendkívül alacsony. Ez összefüggésben van azzal, hogy az olvasók túlnyomó része 14 éven aluli gyermek. Az olvasók helytelen jelenlegi arányának megváltoztatása nyilván a kölcsönzött könyvek megfelelőbb arányát is eredményezné. A munkások és értelemiségi csoportja a politikai és ismeretterjesztő művek olvasásában nem marad el az országos átlagtól. Az alkalmazott és egyéb olvasók csoportjánál azonban indokolatlan a lemaradás.

A hajdúhadházi önálló népkönyvtár munkája

Hajdúhadházi is függetlenített könyvtáros dolgozik. Lakossága — ugyancsak 1949-es adatok szerint — 13 026, 68 százaléka mezőgazdasági, 15

*A hajdúhadházi népkönyvtár olvasóinak foglalkozás szerinti megoszlása
(1954 november)*

Foglalkozási csoport	Olvasók megoszlása	
	számszerint	százalékban
Munkás	25	6,0
Dolgozó paraszt	37	9,0
Értelemiségi	18	4,4
Tanuló, ipari tanuló ...	235	58,9
Háztartásbeli	76	18,4
Alkalmazott és egyéb ..	22	5,3
Összesen	413	100,0

százaléka ipari dolgozó. Az ipari területen működő ajkai népkönyvtár adatait érdekes összehasonlítani a hajdúhadházi népkönyvtár munkájával.

A lakosoknak 3 százaléka tagja a könyvtárnak. Ez igen kevés. Sokkal rosszabb a helyzet itt mint Ajkán, ahol üzemi könyvtár is működik. Itt sem kielégítő a felnőtt lakosok bevonása. Kevés a paraszt olvasó, bár a beiratkozottak 9 százaléka felnőtt dolgozó paraszt. Ez azonban nem lehet kielégítő ott, ahol a település lakóinak 68 százaléka mezőgazdaságból él.

A könyvtár forgalmának alakulását az ajkaihoz hasonló módszerekkel vizsgáltuk meg. A kikölcsönzött könyvek aránya igen rossz. A vizsgálat alapján azonnal kiderült, hogy a könyvtár az olvasók nevelését teljesen elhanyagolta. A forgalom 98,5 százalékát szépirodalmi és ifjúsági könyvek adják. Mindössze csak 42 politikai, mezőgazdasági és egyéb ismeretterjesztő mű volt az 1954. novemberében kölcsönzött 2845 kötet között, noha a könyvtár állományában megfelelő arányban található színvonalos, jó, más könyvtárakban keresett ismeretterjesztő, ideológiai és mezőgazdasági stb. művek. Ha figyelembe vesszük, hogy a felmérés novemberben történt — tehát akkor, mikor a pártoktatás már folyik, — még rosszabb fényt vet a könyvtáros munkájára, hogy politikai művet alig kölcsönzött, nyilvánvalóan nem segítette a pártoktatást.

De a statisztikai elemzés olyan kérdé-

sekre is kiterjedhet, hogy egy-egy foglalkozási csoportba tartozó olvasó, pl. egy dolgozó paraszt hány könyvet olvasott el a hónap folyamán, illetve a különböző évszakokban. Ezek a számadatak igen jelentősek a tervekészítés szempontjából. Ezért érdekes az alábbi összehasonlítás.

Egy olvasó november folyamán elolvassott:

Foglalkozási csoport	Ajkán	Hajdúhadházan
Munkás	2,4	5,8
Paraszt	—	8,6
Értelemiségi	1,4	5,3
Tanuló, ipari tanuló	2,4	6,9
Háztartásbeli	2,1	7,3
Alkalmazott és egyéb	1,4	4,9
Átlag	2,3	6,9
		kötet könyvet

Az egy olvasóra eső havi átlagkölcsonzés realisabb Ajkán. Szinte valószínűtlenül magas a hajdúhadházi könyvtárnál, ahol az a törekvés mutatkozik meg, hogy az olvasó kölcsönözzön minél több könyvet. A hihetetlenesség emelt forgalmi számok mellett arra, hogy a könyveket el is olvasták, már semmi biztosíték nincs. A következtetés itt sem más mint az előbb: az olvasók nevelését elhanyagolta a könyvtár. Helyesebb lenne, akár a forgalom rovására is, sokkal többet foglalkozni az olvasóval: megkérdezni, olvasta-e a kölcsönvett könyvet és rávezetni, hogy vigyen szakirodalmat és politikai műveket is. Egyszóval erőteljesebb propagandára és nevelőtevékenységre van szükség, de nem a számok hajhászása, hanem a tényleges nevelőmunka érdekében.

II.

Az olvasók társadalmi rétegződésének vizsgálati módszere

Az olvasók számának társadalmi rétegek szerinti vizsgálata, valamint az egyes csoportok olvasmányainak figyelemmel való kísérése igen fontos feladat. A megfelelően csoportosított adatok nemcsak a kulturális ellátottságról és az egyes csoportok érdeklődési köréről adnak érdekes képet, de megmutatják azt is, hogy a könyvtárnak milyen irányban kell fokoznia munkáját. Komoly tervezés, pl. egyévi terv elkészítése nem képzelhető el, csak az előbbi példákhoz hasonló mélyreható elemzés alapján. Az így elkészülő terv a könyvtár munkájának megjavulásán kívül az olvasók jobb ellátását, eredményesebb propaganda és nevelő tevékenységét fogja eredményezni.

Azzal a céllal közöljük a vizsgálat módszerét részletesen, hogy a könyvtárak az elemzéseket elkészítsék és ezzel munkájukat megjavítsák.

Az olvasók foglalkozási csoportjainak megállapítása a személyi lapok »foglalkozás« rovatának összesítése útján történik. Azonban könnyebben, naponként összesíthető, ha »A tömegkönyvtárak kezelési szabályzatá«-ban a 43. lapon közölt »Olvasók jegyzéke« szerint tartja nyilván a könyvtár a beiratkozott olvasókat.

Az olvasott könyvek műfaj és az olvasók foglalkozása szerinti megállapítása ugyancsak a személyi lapok alapján, a feldolgozási tábla segítségével történik.

Minden foglalkozási csoportról az alábbi táblázatot kell készíteni:

A foglalkozású olvasói kölcsönzések műfaji megoszlása
1955 hóban

Politikai	Tudományos szak- és ismeretterjesztő	Szépirodalmi	Ifjúsági
m ű v e k			

A táblázatok abszolút számokban is sokat mondanak a könyvtár működéséről, de a százalékos értékek még világosabban mutatják meg az arányokat.

Különösen jó segítséget nyújtanak a százalékok, ha valamely könyvtár régebbi adatait kell összehasonlítani a je-

lenlegiekkel, vagy több könyvtár működésének eltéréseire kíváncsi az elemzést végző.

Ha valaki annyit tud pl., hogy 1954. november hónapban az ajkai könyvtárban 371, a hajdúhadházi pedig 1762 kötet szépirodalmi művet kölcsönöztek,

még nem kapott sokoldalú képet a könyvtár munkájáról. Lényegesen jobban összehasonlítható, ha a fenti számokhoz azt is hozzáfűzzük, hogy a 371 kötet az ajkai könyvtár kölcsönzésének 34,9, a hajdúhadházinak az 1762 kötet 61,9 százaléka volt. Ha az összes adatokat százalékban is kifejezi a könyvtáros sokkal világosabb képet kap a vizsgált anyagról. (Lásd a táblázatokat.)

A százalékolás módszere egyszerű. Tudjuk pl., hogy Ajkán összesen 1063 kötet könyvet kölcsönöztek és ebből 565 ifjúsági volt, kíváncsiak vagyunk, hogy az összes kölcsönzés hány százaléka jut az ifjúsági művekre.

A kölcsönzött ifjúsági művek számát (565) el kell osztani az összes kölcsönzésnek számával (1063), majd — százalékról lévén szó — az eredményt 100-al szorozzuk:

$$100 \cdot \frac{565}{1063} = 53,15 \text{ százalék}$$

A százaléktételeket mindig két tizedesre kell számítani, de a tizedesekből csak egyet tartunk meg, a másodikból a javítást végezzük.

Az egy olvasóra jutó kölcsönzések számát az alábbi módon kell kiszámítani:

Kölcsönzések száma

Olvasók száma

Például a hajdúhadházi könyvtárnak 235 tanuló, ipari tanuló olvasója volt,

akik 1954. novemberben 1621 könyvet kölcsönöztek. A számítás a következő:

$$\frac{1621}{235} = 6,89; \text{ javítással: } 6,9 \text{ kötet.}$$

A könyvtári munka számos más mutatószám segítségével is elemezhető. Ezeket részletesen ismerteti Sallai István »A könyvtári munka« c. könyvének 182—183. oldalán.

Ha a vizsgált könyvtár főbb adatai és az abból számított viszonyszámok már rendelkezésre állnak, megkezdődik a munka legszebb része, az értékelés. Ezen a téren nem lehet minden alkalomra érvényes tanácsot adni. Mintául a közölt elemzések szolgálnak, de sokkal több oldalról is lehetne következtetéseket levonni, mint ahogy cikkünkben tettük.

Végző következtetésekként azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a munka ilyen részletes elemzése meghozza gyümölcsét. A munka gyengéi felszínre kerülnek. A statisztikai összesítő alapján — a nyers adatokat tekintve — a hajdúhadházi könyvtár jól dolgozó könyvtárnak mutatkozik. Azonban alaposabb elemzés azonnal felszínre vetette a munka súlyos hibáit.

A cikk tanulságait a megyei és járási könyvtárak módszertani munkatársai szintén levonhatják. Felhívjuk figyelmüket, hogy ellenőrzéseik alkalmával hasznosítsák az elemzés lehetőségeit egy-egy meglátogatott könyvtár munkájának vizsgálatában. Több ilyen vizsgálat adataiból hasznos következtetéseket lehet egy könyvtár munkájáról levonni.

Gaschler Rezső—Szabó Endre

A MŰSZAKI KÖNYVKIADÓ ÚJÍTÁSI PÁLYÁZATA

A vonatkozó minisztertanácsi rendelet értelmében újításnak minősül az olyan javaslat is, amely a szakirodalomban (könyvben, folyóiratban, szabadalmi leírásban stb.) már megjelent közleményen alapul. Ezért a Műszaki Könyvkiadó pályázatot hirdet a műszaki irodalom alapján beküldött újításokra. A beérkezett öt legjobb pályamunka 1000, 700, 500, 200 forint pénzjutalomban, a következő öt pedig könyvjutalomban részesül. Beküldési határidő: 1955. szeptember 30. Az eredmény kihirdetésének időpontja: 1955. október 30. Felhívjuk a könyvtárosok figyelmét, hogy a pályázat kiírásáról értesítsék olvasóikat. Az érdeklődők kérjenek részletes pályázati felhívást a Műszaki Könyvkiadótól (Budapest, V., Bajcsy-Zsilinszky út 22.).

Tudományos könyvtárat nyitott július 8-án Zircen az Országos Széchényi Könyvtár. A kesztői és gyöngyösi könyvtárak mellett ez a Széchényi Könyvtár harmadik műemlékkönyvtára, mely egy múlt századi reprezentatív teremkönyvtárat őriz meg. (O. Sz. K.)

KÖNYVSORSJÁTÉKOT RENDEZ AZ ÁLLAMI KÖNYVTERJESZTŐ VÁLLALAT. Főnyeremény 5500 forint értékben: rádió lemezjátszóval és kb. 2500 forint értékű könyv. További 665 nyeremény. 40—2000 forint értékű könyvutalvány, tetszés szerint választott könyvekre. A többi sorsjegy névértékét nyeri. Egész sorsjegyek ára 20, fél sorsjegyek 10, negyed sorsjegyek 5 Ft-os árban bármely állami könyvesboltban, zeneműboltban és üzemi könyvbizománysnál kaphatók. — Sorsjegyet postán is lehet rendelni oly módon, hogy a sorsjegy árát az Állami Könyvterjesztő Vállalat 60 547. sz. »Könyvsorsjátéka számlájára befizetjük. A csekkap hátoldalán fel kell tüntetni, hogy a rendelő hány egész, fél vagy negyed sorsjegyet kíván az átutalt összeg ellenében. Külön levélbeli rendelésre nincs szükség, az csak zavart okozhat.

Építkezés fejeződik be rövidesen a Somogy Megyei Könyvtárban. A megyei tanács 72 000 forintos költséggel kibővíti a könyvtár raktárát, amely kb. 72 négyzetméter alapterülettel nagyobbodik. A városi tanács is támogatja a Megyei Könyvtárat, legutóbb a városban levő fiókhálózat kiépítésére 15 000 forintot adott. (K. B.)